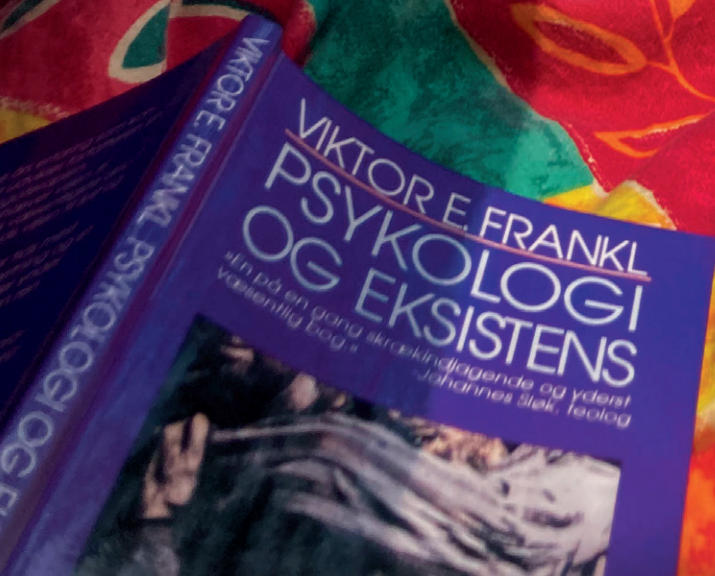

Folkekirken | Roskilde Stift | Nr. 2 | Juni 2022 | 73. årgang

Prædikenpause XIV

**Min rejse med Frankl
Krucifikset i Asnæs
Kom ud med troen
Kærlighed & parforhold
Arbejds miljø
Indre gudsbilleder
Demens og teologi
Vindmøller & dyder
Ny bogudgivelse**

Korsets gåde

Karen Margrethe Evald 4

Kom ud med troen

Kirsten Senbergs 8

Tre måneder med romantisk kærlighed

Lene Skov Opsahl 12

Studier af indre gudsbilleder i relation til sjælesorg

Lisbeth Dyxenburg 16

Hvad er da et menneske – menneskesyn og demens

Lisbeth Mannerup Nielsen 20

Vindmøller og dyder

Martin Ishøj 24

Livets mening – på trods

Tina Salling 28

Præsten i midten

Jakob Grandjean 32

Kundskabets træ

Aksel Bording 36

Kursus

Studiedag for præster og organister .. 38

Tusindårsjubilæet ..... bagsiden

“Det lufter lifligt under sky fra Paradis, opladt på ny”

Tekst: Peter Fischer-Møller, biskop

Foto: Rune Hansen

Omtrent sådan kan det føles at få tildelt tre måneders studieolov. Jeg ved det af erfaring. Jeg har selv i mine 38 år som præst og provst og biskop oplevet det to gange.

Det er virkelig som et inspirerende pust fra Paradis at have tre måneders prædikenpause. Tre måneder, hvor man kan få lov at fordybe sig i et selvvalgt emne, få tid til at opdage, at studierne tog én andre steder hen, end man havde tænkt og planlagt, og vende tilbage til præstegerningen med nye indsigter og ny energi.

Otte præster fra Roskilde Stift har haft den mulighed i det coronamærkede år 2021. I magasinet her kan du læse deres beretninger om de paradisiske luftninger, de blev udsat for.

Karen Margrethe Evald begav sig ud på en nysgerrig lystvandring rundt mellem Odsherreds kirker og ind i Nationalmuseets arkiver for at blive klogere på de lokale kirkebygninger, deres inventar og historie. Det blev en vandring tilbage til de første stenkirker på egnen, væsentlig mindre end de nuværende, bygget af lokale stormænd primært til dem selv og deres husstand, men siden udvidet i flere omgange til fælles huse for os alle sammen. Og samtidig med at kirkebygningerne udviklede sig, ændrede billederne af Gud og Jesus sig også. Krucifikset i Asnæs er i fokus med en beretning om, hvordan forskningen har udfordret gamle forestillinger og stillet nye spørgsmål.

Kirsten Senbergs valgte at tage ud med troen. Ud af kontoret. Ud i naturen, ind i stilheden og derfra ud i nye samtaler og ud i samfundet med ny indsigt og ny inspiration.

Pilgrimsvandring og stille retræte åbner for en tro, som man ikke hele tiden skal kunne redegøre for, men som man kan hvile i, og hvor man kan finde kræfter til de opgaver, der pludselig bare er der og kræver én fuldt og helt.

Lene Skov Opsahl brugte sine tre måneder på kærligheden med det mål at udarbejde en guide til brudepar og ægtepar. Mange par har sammen glædet sig over og bøvlet med kærlighedens veje og vildveje, og andre er endt i blindgyder, kriser og brud. Der er god brug for vejledning til flere aspekter af kærligheden end den romantiske. Orloven gav ud over læsning og skrivning mulighed for et besøg på en kirkegård i Milano, til pleje af nær pårørende i Danmark og til eftertanke vedrørende kærlighedens vilkår lige her og nu. En guide er på vej. Jeg glæder mig til at læse den.

Lisbeth Dyxenburg har i mange år arbejdet med sjælesorg og været leder af sorggrupper på Kalundborgegnen. Hun brugte orloven til at gå på opdagelse i menneskers forskellige forestillinger om – og billeder af – Gud. Et arbejde i spændingsfeltet mellem på den ene side religionspsykologien og dens opkomst, udvikling og konsekvenser af de indre og ofte ubevidste gudsbilleder, vi bærer med os, og på den anden side teologien med dens udfoldelse af de billeder af Gud, der er åbenbaret i de religiøse traditioner og udfoldet gennem historien. Martin Luther og Lars Sandbeck var et par af guiderne på rejsen.

Lisbeth Mannerup Nielsen er optaget af demens, af hvordan demente mennesker opfatter tilværelsen, og hvordan vi som samfund betragter og behandler mennesker, som er ramt af demens. Lisbeth er udfor-

dret af tidens funktionelle menneskesyn, hvor et menneske reduceres til, hvad vi kan, kan huske og holde sammen på. Overfor det står et kristent menneskesyn, der påpeger den værdi og værdighed, ethvert menneske besidder bare ved at være til. Hertil lægger sig den evangeliske historie om, hvordan Gud i Kristus vælger at give sig til kende i afmagten og svagheden.

Martin Ishøy er økoteolog og optaget af forholdet mellem kristen tro og etik. Det har han arbejdet med og skrevet om i mange år, og studieorloven blev brugt på at fordybe sig i, hvad en dydsetik har at byde ind med i den sammenhæng. Udgangspunktet er den stadig mere akutte klima- og biodiversitetskrise. Hvordan kan vi midt i den argumentere for handling, hvordan kan man motivere sig selv og andre? Her fremdrager Martin dydsetikken, som i dansk sammenhæng i mange år har været glemt eller gemt væk, men som har rødder tilbage til Paulus. Herfra kan der hentes ny næring både til det erkendelsesmæssige i form af undren og fornuft og til det handlingsmæssige i adfærdsdyder som ydmyghed, mod, håb og næstekærlighed.

Tina Salling har i sin orlov taget livtag med livets mening – på trods. Hun har som præst oplevet, hvor forskelligt menneskeliv former sig, og hvor forskelligt mennesker er i stand til at håndtere livets

tilskikkelser. Lidt efter Piet Heins græk: “Helbred er hvordan man har det. Modstandskraft er, som man tar det”. Med Victor Frankl og hans livsrejse fra psykologistudier i Wien over tre år i Auschwitz til den logoterapi som blev hans anvisning af en vej gennem de afgrunde, et menneskeliv kan rumme, understreger Tina fremtidsperspektivets betydning for menneskers mod og evne til at bære de livsvilkår, der blev deres, og mulighed for at erfare “at livet, det er livet værd, på trods af tvivl og stort besvær.”

Jakob Grandjean har i sin orlov været optaget af “præsten i midten”. Med organisationsteoretiske briller på næsen har han set på folkekirken, glædet sig over dens succes med at værne om evangeliets forkyndelse og livet i og omkring kirkerne. Men folkekirken er ikke uden videre en forgård til Paradis. Der er sprækker rundt omkring som i Lars von Triers “Riget”. Arbejdsmiljøet både for præster og ansatte er sådan en sprække, som Jakob som arbejdsmiljørepræsentant har beskæftiget sig med i en årrække, og som orloven gav ham mulighed for at få nærmere belyst. Han reflekterer over forholdet mellem det målbare og det ikke-målbare i præstearbejdet og over de forventninger og krydspres, folkekirken er fuld af. Og han anbefaler at holde de personlige præferencer lidt tilbage for at give bedre plads til det professionelle samarbejde.

De sidste par år har vi her i *Prædikenpause* sluttet af med en beretning fra en præst, der havde haft orlov for år tilbage, og som reflekterede over, hvad den orlov havde betydet, og hvordan det siden var gået med det emne, der var blevet studeret. I år slutter vi af med en præst, som ikke har haft mulighed for at holde studieorlov, tidligere valgmenighedspræst i Stevns valgmenighed *Aksel Bording*, som undervejs i sit virke har holdt mindre prædikenpauser. Her har han reflekteret over, hvordan Bibelens fortællinger, som han har haft med sig som barn, brugt flittigt i undervisningen, mens han var skoleleder, og som han som præst har arbejdet intenst med, undervejs har udfoldet sig. Lidt som når H.C. Andersen om sine eventyr skriver, at de ganske vist er skrevet til børn, men de voksne er velkomne til at lytte med. Det er blevet til bogen “Kundskabstræet”, som vi afslutningsvis får et par glimt fra.

Prædikenpause XIV

Udgiver: Roskilde Stift
Palæet, Stændertorvet 3A,
4000 Roskilde.
tlf. 4638 1920
www.roskildestift.dk

Følg Roskilde Stift på Facebook:
www.facebook.com/roskildestift

Ansvarshavende redaktør:
Otto Lundgaard
tlf. 4033 2127
e-mail nol@km.dk

Roskilde Stifts kommunikations-
medarbejder:
Sidsel Drengsgaard
tlf. 3033 9941
e-mail: smad@km.dk

Forsidebillede: Tina Salling
Korrektur: Lisbeth Grønberg
Layout: Sara Itkin/itkin.dk

Tryk: Stibo Complete®

Papir: Multiart silk

Oplag: 2.700

Næste nummer af Stiftsbladet
udkommer august 2022

KORSETS GÅDE

“Kirkebygning, kirkeinventar og kirkekunst i Odsherred”

Karen Margrethe Evald har studeret middelalderkirkerne på sin hjemegn. Navnlig arbejdet med korbuekrucifiksernes historie bragte noget af en gåde for dagen

Tekst: Karen Margrete Bruvik Ruhlmann Evald, Asnæs Pastorat
Fotos: Leif Evald

For tre år siden kom jeg til Asnæs i Odsherred. Kirken her er fuld af skatte, men det ved jeg nu, at også mine nabo-kirker er.

De fleste af kirkerne havde jeg besøgt tidligere i forbindelse med gudstjenester og kirkelige handlinger, hvor jeg er kommet som præst eller almindelig kirkegænger. Naturligvis har jeg haft øjnene med mig, men jeg har oplevet mig som del af en menighed og ikke som turist eller iagttager.

I min studieorlov kunne jeg gå i dybden med de historiske detaljer. Kirkebygningerne har ikke altid set ud som de gør i dag, og som de tegner sig på nethinden og de julekort, der engang blev sendt ud. De var langt mindre – men undersøgelser og et trænet øje kan hjælpe en til at genfinde dem for sit indre blik.

Oprindelig bygget til kirkeejers familie

Højby Kirke hører til en af de kirker, hvor man finder "alt hvad hjertet begærer" af historisk interesse. Bygningshistorisk er den interessant, idet man i sin tid har udnyttet bakken højdeforskel i kirkerummet. Skibets vestlige del lå meget lavt og skrånede så op mod det højtbeliggende kor. Senere har man udjævnet forskellen noget ved at fylde den laveste del op, og dermed har man dækket fundamentresterne af det oprindelige murede inventar. Sådanne rester findes i flere kirker, men her er de pga. opfyldningen særdeles velbevarede. De afslører vore romanske kirkers indretning og dermed også funktion og teologi.

Kirker i Odsherred, som er typiske for sjællandske kirker, har haft et skib på ca. (17) 13 x 8 (10) meter med variationer. Langs nord- og sydvæggene har været murede bænke, mod vest et sæde for kirkeejeren, og midt i rummet i nærheden af indgangen stod døbefonten på en forhøjning. Således var kirkerummet indrettet til kirkeejers familie og nærmeste. De jordbesiddende slægter byggede kirker til sig selv. Døbefontens placering ved indgangen tydeliggør, at dåben som tegnhandling er indgangen til Guds rige.

Arvereglerne var i den tidlige middelalder religiøst betinget. Af Jyske Lov (og tidligere dokumenter) fremgår, at man for at være arveberettiget skulle være døbt. Så siger det sig selv, at de, der ejer noget af værdi, som skal gå i arv, sørger for at familien er døbt.

Af den grund skal man dog ikke fratage dem deres religiøse sindelag. Menneskers fromhed og gudstro har aldrig været målbar. Når vi derfor er henvist til at se på ydre tegn på en religiøs adfærd,

“
Han kaldes "Den hvilende Kristus". Han hviler i sin gerning. Han kæmper hverken mod ydre fjender eller i smerte. Der lyser en fred fra ham. Hans fred er af ophøjet karakter, men hans udtryk er menneskeligt.

der også kan være motiveret af alt mulig andet, kan man være tilbøjelig til at drage den konklusion, at alt er gjort ud fra alt andet end religiøse motiver. Det er det, der sker i megen historisk forskning og i de fortællinger, der udspiller sig i TV og på museer. Men på den måde reducerer man menneskers trosliv og eksistensgrundlag. Ånds- og sjæleliv gøres til intet. Det er et menneskesyn, vi andre da gerne ser os fri for. Og det fører til forkerte historiske konklusioner.

Den lille romanske kirke, overklassens kirke, udviklede sig over tid i takt med, at samfundet ændrede sig, så den almindelige befolkning også fik deres gang i kirken. Dermed skulle der skaffes mere plads, og det betød ny indretning og en udvidelse af kirkerummet. Og nu begynder det kirkebyggeri, som

betyder, at kirkerne ser ud som de gør i dag. Skibet forlænges, lofter hvælves, og der bygges tårne.

Hvem husker længere, at kirken engang var lille med flade lofter? Hvem husker at Hørve Kirke oprindeligt var en rundkirke, at Vallekilde Kirke havde to tårne? Jo, der er mange overraskelser, når man dykker ned i bygningshistorien.

Korbuekrucifiksets sejr

Og så er der alt det inden i kirkerne. Inventar og bemaling – igennem næsten 1000 år!

I alle kirker er der krucifikser, selvfølgelig, ellers ville det ikke være en kirke. Fæstner man først blikket på krucifikserne i vore kirker, finder man en stor rigdom i udtryksfuldhed, skønhed, variation og teologisk betydning.

Her kan jeg bringe “min egen” kirkes korbuekrucifiks i spil. For det tilhører stilmæssigt krucifikserne fra før 1200. Det siges, man ikke finder lignende i Danmark.

De tidligste krucifikser herhjemme er af den type, hvor Kristus bærer kongekrone, lændeklædet falder i lodrette folder, der går til knæene, han mere står op ad korset end hænger på det. Der er brugt fire nagler, en til hver hånd og fod. De viser den Kristus, der besejrer Guds og menneskets fjende. Djævelen er blevet snydt, frataget sit bytte og besejret for altid.

Krucifikset i Asnæs er udtryksfuldt på en anden måde. Kristus står med begge fødder på fodstøtte. Nok er han naglet fast, men han ligner mere en, der står med arme brede velsignende ud. Hovedet hælder lidt til højre, øjnene er åbne, og der er ro over ham. Han kaldes “Den hvilende Kristus”. Han hviler i sin gerning. Han kæmper hverken mod ydre fjender eller i smerte. Der lyser en fred fra ham. Hans fred er af ophøjet karakter, men hans udtryk er menneskeligt.

Ved kirkemødet i Rom i 1215 (det 4. Laterankoncil) vedtog man, at Kristus var blevet korsfæstet med tre nagler, således at fødderne var lagt med højre fod over den venstre og naglet sammen til korstræet. Det er et meget konkret stilskifte, som hurtigt vinder indpas. Jeg antager, at man bl.a. derfor har dateret Asnæs krucifikset til 1175 og dermed til det ældste korbuekrucifiks i Odsherred.

Tidsmæssige afvigelser

Nationalmuseet ligger ikke blot inde med udstillingsgenstande men også arkiver med dokumenter, beskrivelser og undersøgelser. Min tur gik derfor også til læsesalen på

middelalderafdelingen, hvor jeg fik bragt alt om Asnæs Kirke. Det er jo i sig selv fascinerende.

Fra menighedsrådsarbejdet er vi vant til endeløse skrivelser mellem kirkelige instanser og Nationalmuseet. De nyeste havde jeg kendskab til i forvejen, derfor kunne de ældste måske belyse noget nyt. Men jeg behøvede ikke at gå til de håndskrevne ark for at få noget af et chok: af en dendrokronologisk undersøgelse i 2002 fremgik det, at det træ som Asnæskrucifikset er gjort af – både kors og figur – er fældet i 1295. Det vil sige, at den tidligere datering er misvisende. Det er lavet næsten 100 år efter, at det blev vedtaget, at man kun skulle bruge tre nagler på krucifikserne.

Så rejser spørgsmålene sig: Hvorfor i al verden får man i Asnæs lavet et korbuekrucifiks, der på nogen måder næsten er 100 år forældet i stil og teologisk forståelse? Det

er usædvanligt, for også i Odsherred har man forstået budskabet og ændret syn på, hvordan et krucifiks skal se ud i 1200-tallet. Det fremgår af korbuekrucifikset fra Rørvig, dateret til første halvdel af 1200-tallet og Hørves fra 1250-75.

Hvorfor har man taget en dendrokronologisk undersøgelse? Hvem har bedt om den? Ad mange lange omveje fandt jeg frem til den forsker, der for 20 år siden med sit erfarne blik iagttog en diskrepans mellem krucifiksets stil og tilvirkningsmetode. Bagsiden er udhulet på en måde, man normalt ikke ville bruge i 1175, men langt senere. Det må have været en fryd at få bekræftet sin mistanke.

Spørgsmålet lyder stadig: Hvorfor? Har man tidligt haft et krucifiks med undergørende virkning? Har man fået lavet en kopi, fordi det er gået til?

De 12 middelalderkirker i Odsherred har alle gamle korbuekrucifikser, men kun de færreste hænger i dag i korbuen. Men afbildninger af Kristus på korset, eller symbolet på det, findes flere steder og i forskellige former. På alterbordsforsiden eller altertavlen og prædikestolen kan de være maalede. Motivet hører sig til og bliver præget af tiden. Hvad lægger man vægt på?

Ny kirkekunst kommer til

Hvordan har man afbildet krucifikset, korsmotivet og Kristus i vor egen tid?

Vore kirker, selv de nyeste, har med tiden fået en rigdom af kunstgenstande. Det er svært at få plads til kunst fra vores tid, uden at man fjerner noget af det bestående. Det er

formentlig en af grundene til at den nyeste kunst er repræsenteret af tekstiler og glasarbejder i vinduer samt skulpturer på kirkegårdene.

Odsherred er fuldt af kunstnere, men så vidt jeg kan se, er de kun ganske svagt repræsenterede, og der er kun to nulevende kunstnere: Billedvæver Anne Rydahl, der har leveret bl.a. mange messehagler, hvori korset indgår, og billedhugger Peter Hesk Møller, hvis bronzeværk på fællesgraven i Rørvig er en helt egen tolkning af kors og menneske.

Krucifikset i Asnæs har efterladt sig ubesvarede spørgsmål og appellerer stadig til os.

Kirken er et levende hus, for kirken er menigheden, den er et sam-

spil mellem Kristus og os mennesker. Kirken er altid i bevægelse, men altid med den korsfæstede og opstandne Kristus for øje.

DANMARKS KIRKER

I bogværket "Danmarks Kirker" har Nationalmuseet beskrevet kirkerne, deres inventar m.m. i detaljer.

Værket kan også læses digitalt på danmarkskirker.natmus.dk/

KOM UD MED TROEN

Studieorlov er tid til at læse og tænke uden afbrydelser, men også brug for forandring af hverdagslivet. **Kirsten Senbergs** valgte derfor at tage ud i naturen og komme ud i verden

Tekst og fotos: Kirsten Senbergs, Karlslunde og Karlstrup Pastorat

Kan I stadig huske sommeren 2020? Det var dér, hvor himlen var blå uden en eneste hvid streg efter flyenes udstødning, fordi al flytrafik og al rejseaktivitet var stoppet.

Det var dér, hvor vi i flere måneder havde haft næsten lukkede kirker og fundet nye veje for tro, tanker og nærvær.

Det var dér, hvor vi mødtes med naboer, venner og familie i haven, i skoven og på legepladsen, men hurtigt kunne føle, at der var lidt overfyldt.

Det var dér, hvor dagligdagens rytme blev helt anderledes, end den plejede at være, og hvor folk gik ture, begyndte at strikke og tale sammen på en anden måde.

Det var den sommer, hvor jeg fik besked fra biskoppen, at jeg var den heldige modtager af et rejselegat, som uddeles til præster i Roskilde Stift med studieformål i udlandet. Fantastisk. Ja, og en lille smule ironisk, når nu verden havde lukket sig om sig selv, og ingen vidste, hvornår rejser igen var mulige.

> > >

Men måske var det lige det spark, jeg havde brug for, for det var også den sommer, hvor jeg skrev min ansøgning om at få lov at holde studieorlov i 2021. Set i bakspejlet var min ansøgning og emnet for studieorloven præget af den retning mit præstearbejde stille og roligt havde taget igennem de sidste 15-20 år, når jeg lavede pilgrimsvandring, stod for filmaftener, havde konfirmander og arbejdede med gudstjenester og meget andet. En retning mod mere samtale end enetale, mod bevægelse, aktivitet og samtidig med en længsel efter ro og fordybelse i en travl hverdag.

Derfor blev overskriften for min orlov: Kom ud med troen! Altså: Ud af munden, så vi taler om det, vi tror og tænker. Ud i naturen, hvor tankerne kan flyve frit, og perspektivet hele tiden ændres. Ud i vores aktive liv, hvor vi i al vores daglige gøren og laden bliver mindet om troen og vores forbundethed med Gud.

Studieorloven blev heldigvis bevilget og blev afviklet i årets sidste måneder i 2021.

Hvordan gik det så? Ja, her er nogle små nedslag

Ud af kontoret og ned i gear

De første uger i oktober betød nedtrapning i forhold til at tjekke mail og telefon, men til gengæld en overraskende erfaring af, hvor meget det betyder at læse og tænke uden afbrydelser. Jeg havde i lang tid lagt bøger, artikler og studierapporter i bunke og gik nu i gang med at læse. Ikke på mit kontor ved skrivebord, pc og den sædvanlige udsigt. Nej, jeg havde brug for forandring, så det var tydeligt, at mit liv var anderledes i disse tre måneder. Derfor foregik studierne på dage med regn og blæst i sofaen eller ved spisebordet

“

Normalt er jeg sådan indrettet, at jeg helst vil gøre alt det, som forventes af mig – og gøre det "rigtigt". Måske derfor føltes denne frihed til at fylde retrætens timer og dage på min egen måde så overvældende. Jeg kunne faktisk ikke gøre det forkert. Jeg var fri til at gøre og tænke og være ...

og på stille dage med trøje, te og fuglesang i haven. Her kunne jeg se på himlen og alt det grønne og i ro lade tankerne vandre, når noget gjorde særligt indtryk.

Det gav rigtig god mening at læse om "Naturen som kirke", "Naturen som samarbejdspartner i et rådgivningsperspektiv" og om "Mindfulness i naturen", mens jeg sad dér. Jeg læste blandt andet om det velgørende i at have sjælesorgssamtaler i naturen og kunne mærke på mig selv, at det var velgørende for min indre ro og eksistentielle tænkning at have naturen tæt på.

Det blev tydeligt for mig, at halvåret op til min orlov med mange flyttede konfirmationer, dåbsgudstjenester og udsatte vielser, havde sat sig i mig som en uro og stress, som det var vigtigt at slippe.

Ud af landet

Sidst i oktober pakkede jeg bøger, vandrestøvler, vanter, garn og strik-

kepinde og tog toget til Vadstena ved Vätterns kyst i Sverige. Her skulle mit studieophold begynde med fire dages pilgrimsretræte på Mariagården, altså fire dage med tidebønner, gudstjenester og meditationer spredt ud over hele dagen, med en daglig vandring og med en stor grad af stilhed mellem deltagerne.

Især det sidste var jeg lidt loren ved, for jeg har tidligere oplevet det som mærkværdigt at spise sammen uden at tale sammen og at være til bibelmeditation og tænke mange tanker uden at dele dem med nogen. Men sådan var det ikke denne gang. Det var faktisk rart ikke at skulle spekulere på, om jeg og de svenske deltagere forstod hinanden og havde noget at tale om. Jeg kunne nyde maden, udsigten fra Mariagårdens spisestue og den stille musik i rummet og lade tankerne vandre – eller lade være. Jeg skulle ikke mene noget om de fremmedartede tidebønner og svenske salmer, og jeg skulle ikke "tænke færdigt", fordi vi

MOTIVATION

Jeg søgte om studieorlov med overskriften: Kom ud med troen, idet jeg gerne ville have troen ud i naturen og i sognebørnenes daglige miljø, så det bliver endnu tydeligere, at troen og kristen praksis ikke bare hører til i kirken og sognegården; have sognebørnene – i alle aldre – til frimodigt at udtrykke deres tro, tale med hinanden om deres tro og livserfaringer i alle livsforhold; og have mere enkelhed i forkyndelsen for eksempel med bibelfortællinger og naturen, så vi får et frirum fra sociale medier og teknik, men at vi i vores trosliv bruger det grundlæggende: Bibelen, os selv og vores omgivelser.

skulle samle op, hvad vi havde fået ud af en bestemt bibeltekst.

På de daglige vandring fik vi af Emma, vores svensk-finske retræteleder, et oplæg til eksistentielle tanker og overvejelser. Vi kunne finde en at tale med, eller gå med egne tanker. Vi kunne såmænd også vælge at gå en anden vej, hvis vi hellere ville det, eller helt lade være med at vandre. Vi var kort sagt frie til at gøre lige præcis det, vi havde mest brug for og lyst til.

Normalt er jeg sådan indrettet, at jeg helst vil gøre alt det, som forventes af mig – og gøre det "rigtigt". Måske derfor føltes denne frihed til at fylde retrætens timer og dage på min egen måde så overvældende. Jeg kunne faktisk ikke gøre det forkert. Jeg var fri til at gøre og tænke og være ...

Hvad der begyndte med refleksion over ordet "frihed", endte med et par sokker. For hvor jeg i de seneste år

Labyrinten ved Vadstena Domkirke.

havde følt min kreative åre svinde ind og mine tanker være fyldt af tanker om opgaverne til næste uge, fik retræten mine tanker og kreativitet til at flyde frit igen. Emmas ord om frihed i retræten og den første gåtur langs Vättern, hvor der stod skilte med refleksioner over de syv pilgrimsord, satte mig i gang. Jeg overvejede, hvad hvert af disse ord betød for mig i mit liv lige nu. Ja, og hvordan kunne jeg strikke nogle af de tanker ind i et par sokker? Hvordan skulle jeg finde et symbol, som altid ville minde mig om, hvad jeg tænkte og følte, mens tankerne fløj ud over vandet, eller når jeg sad på mit lille værelse og strikkede?

Jeg ved ikke, om sokkernes symboler giver mening for andre end mig selv, men måske skal de med på en af pastoratets pilgrimsvandring til inspiration og samtale om pilgrimsordene. Så må vi se.

Ud med samtalen

Tilbage i Danmark og de tiltagende kolde og mørke dage læste og genlæste jeg blandt andet bøger om at sætte gode rammer for samtaler i menighedslokaler, sammen med konfirmander og i forbindelse med at se film sammen, men jeg blev igen hevet ud i naturen, da jeg tog til Gilleleje med en god veninde, som havde mod på at afprøve en ny form for samtale. Jeg downloadede en app, og vi tog med "Kierkegaard By Nature" på tur langs kysten.

Princippet er en fastlagt vandrerute med 10 stop. Ved hvert stop høres et kort citat fra Søren Kierkegaards forfatterskab, hvorefter vi diskuterede de tre-fire spørgsmål i appen til emnet. Samtalerne var gode og anderledes end, hvis vi bare var taget afsted og talt om kærlighed, fortvivlelse, naturen eller sproget sådan af os selv. Udsigten og naturen var skøn. Ruten var også rigtig god, men vi fandt ud af, at i en samtale af den art brugte vi

for meget energi på at tjekke, hvor det næste stop mon var, og om vi gik den rigtige vej. Vi kunne heller ikke altid huske spørgsmålene og skulle lige finde frem til dem igen på telefonen. Det fungerede ikke for os.

Næste gang blev med printede spørgsmål og en rute, jeg selv havde valgt, og vi kunne fokusere på det, vi talte om. Meget bedre.

Da livet trængte sig på

Den sidste tid af min studieorlov blev meget anderledes, end jeg havde forestillet mig, nemlig i ro og mag at gøre status og skabe overblik over aktiviteter, erfaringer og alt det læste, mens jeg kunne forberede prædiken til nytårsdag.

Virkeligheden blev en anden, idet en barnløs møster fik brug for hjælp og støtte i livets sidste tid, og et lille alt for tidligt født barnebarn og hans forældre og søster havde brug for hjælp og støtte i livets allerfør-

ste tid. Det var en velsignelse og en gave at kunne være dér, hvor der var allermest brug for det, når der var mest brug for det, uden et stramt juleprogram at tage hensyn til.

Blev jeg så klogere?

Blev jeg bedre til at få folk til at "komme ud med troen"? Blev jeg bedre til selv at "komme ud med troen"? Kort sagt: Kan jeg bruge det til noget i menighedens og mit trosliv?

Meget vil tiden jo vise, men jeg er sikker på, at jeg havde godt af en "prædikenpause" med god tid til egne erfaringer med samtaler og tanker under Guds himmel og til at læse og sætte gule sedler ind i bøgerne. Dem glæder jeg mig til at vende tilbage til, når lejlighed byder sig.

PILGRIMSORD SOM SOKKER

Kirsten Senbergs har reflekteret over de syv pilgrimsord og gengivet dem i symboler i et par strikkede sokker.

Frihed blev til jeget i midten og et kvadrat udenom med 4 udgange. Der er frihed til at blive eller gå i hvilken retning, det skal være. Det er umuligt at gå den forkerte vej.

Enkelthed blev de lige striber. Intet svært at forholde sig til, ingen beslutninger, bare den samme farve som sidste omgang. En rytme, der gentages – meget enkelt.

Stilhed er den tomme ring, som en sæbeboble. Måske en taleboble uden ord, men også symbolet på, at du kan finde stilhed inden i dig selv, selvom der er larm og uro uden for boblen.

Bekymringsløshed endte med en blomst eller firkløver, fordi det at være ude i naturen giver mig en følelse af at kunne slippe mine bekymringer. Naturen er altid større end mig, ligesom Gud.

Langsomhed har facon som et sneglehus og en labyrinth. På kirkegården foran Vadstena Domkirke gik jeg ind imellem turen i labyrinten i græsset. Selvom det går langsomt, skal jeg nok komme frem til centrum, til det vigtige, med tiden.

Åndelighed blev til korset omkranset af cirklen. Cirklen for evigheden og korset som det vigtigste symbol på min tro. Den kristne tro. Troen på Jesu korsdød og evighedslivet.

Fællesskab/kærlighed er en række af sammenhængende hjerter. Det er mig og alle, som jeg er forbundet med i livet. Det ene hjerte er fyldt ud, er fuldkomment, for det er Jesus, som kun er kærlighed.

Tre måneder med romantisk kærlighed

Det var blandt andet et ønske om at kunne give kommende brudepar en guide om vedligeholdelsen af kærligheden i parforholdet, der afstedkom **Lene Skov Opsahls** studieorlov – der også medførte studier i livets bog

Tekst og fotos: Lene Skov Opsahl, Stege og Nyord Pastorat

Søren Kierkegaard ville formentlig være dumpet til optagelsesprøven på journalisthøjskolen. For ét er at kunne stille skarpt på et emne, men noget andet er vedvarende at holde læserens opmærksomhed fanget. Det kræver pædagogisk sans og formidlings-evne. Og nok er Søren Kierkegaard skarp, men hans værker er langt fra letlæste.

Trods dette tog jeg “Enten-Eller” og “Kjerlighedens Gjerninger” ned

fra hylden og begyndte at tygge dem igennem (igen). Søren Kierkegaards samlede værker har ellers stået og samlet støv i mange år, men min tremåneders studieorlov skulle bruges på at studere det romantiske kærlighedsideal. Og her kommer man ikke uden om Kierkegaard.

Mange bække små (og store)

Den romantiske kærlighed er ikke belyst gennem Kierkegaard alene. På min læseliste stod derfor også bl.a. Jens Hougaards ’Romantisk kærlighed 1.-5. Bog’, som er en

analyse af den romantiske kærlighed i litteraturen i tiden fra slutningen af 1700-tallet til dens opløsning som kønskultur i 1900-tallets begyndelse.

Jens Hougaard er tidligere lektor i Nordisk Sprog og Litteratur, og i ’Romantisk kærlighed 1.-5. Bog’ belyser han den romantiske kærlighedsopfattelse, hvad angår forelskelse, ægteskab, seksualitet, kønsforhold og kærlighed som åndsform i forhold til dannelse og det hellige. I sit fembindsværk inddrager Jens Hougaard også Søren Kierkegaards

'erotiske betragtninger' om forholdet mellem mand og kvinde, æstetik og etik i ægteskabet. Jens Hougaaards fembindsværk er tillige en af referencerne for Pia Søltofts bøger om Kierkegaard og kærligheden.

Studiegenvej via lydbøger

Min læseliste var allerede fra starten ganske omfattende, men jeg valgte at skyde genvej ved at benytte lydbøger, da det kom til Pia Søltoft.

Lydbøger kan i det hele taget anbefales. I sommer fik jeg i fødselsdagsgave et tremåneders abonnement til streamingtjenesten Mofibo, hvor man finder lydbøger af snart sagt enhver art. For efterhånden er en del teologiske fagbøger blevet indlæst og tilgængelige gennem dette abonnement, side om side med historiske romaner og selvbiografiske bøger på hylderne. Så er det bare at lytte og suge til sig, uanset om man er i træningscenter, går tur, bager eller laver mad. Man kan sågar låne litteratur, der kan få én til at falde i søvn.

De gamle idealer hænger ved

For nu at vende tilbage til kærligheden, så er den foranderlig og bevæger sig i takt med tidens og hverdagens gang. Alligevel er den ikke mere foranderlig end, at det romantiske kærlighedsideal fortsat har stor indflydelse på vores opfattelse af forelskelse og ægteskab. Den vestlige verdens romantiske kærlighedsforståelse, som er vokset ud af en 200-250 år gammel kærlighedsopfattelse, var et opgør med kontraktægteskabet. Og selv om den romantiske kultur efterhånden blev afløst af andre strømninger, levede den romantiske kærlighedsopfattelse videre.

Desværre er en del af de romantiske myter om kærlighed uholdbare

i dag, selvom vi til stadighed får dem stoppet ned i halsen i film og i kunst. Myter om skønhed, spænding og seksualitet belaster i vore dage det langvarige partnerskab, hvor kærligheden i forvejen er belastet af arbejde, opgaver i familien, konflikter, alder, illusioner og længsel efter intensitet.

Partnerskabet er under belastning fra flere sider

De romantiske kærlighedsideal bærer med andre ord ikke hele skylden for at belaste det langvarige

partnerskab. Den "almindelige hverdag" skal også håndteres, og så har vi gennem de senere mange år fået omsiggribende fokus på individualisme, som i høj grad også belaster parforholdet. Men hvor den kristne tro måske ikke så synligt gør op med de romantiske opfattelser, så er der så meget mere at hente her i forhold til alle de andre forhold, der belaster partnerskabet.

Som tidløst alternativ til individualismen, selvudviklings- og selvhjælpskulturen finder vi i kristen-

“

Som tidløst alternativ til individualismen,
selvudviklings- og selvhjælpskulturen finder
vi i kristendommen netop de svar, der
samtidig bringer etik og loyalitet ind i de
nærmeste og vigtigste relationer.

dommen netop de svar, der samtidig bringer etik og loyalitet ind i de nærmeste og vigtigste relationer.

Et kort pusterum i det klassiske Italien

Det er let for mig at fortabe mig i det studie, jeg brugte min orlov på. For mit udgangspunkt var, at jeg grundlæggende mener, at der mangler en guide i vedligehold af parforholdet, noget man kunne give brudeparret ... noget let tilgængeligt, som også forklarer, hvad man finder af løsninger i den kristne tro. Det var en tanke, jeg havde båret på længe inden min orlov, så jeg var grebet af studie- og skrivelyst i størstedelen af mine tre måneder. Jeg var dog ikke bundet af bøgerne i hele perioden.

Den fleksible arbejdstid, som en studieorlov medfører, gav plads til nogle dages familiebesøg i Milano sammen med min mand. Et af vores mål var at komme ind i refektoriet i Santa Maria delle Grazie for at se Leonardo da Vincis 'Den sidste nadver'. Værket er jo nyrenoveret og en af de ting, man absolut må se i Milano, så de fleste kan nok forestille sig

vores skuffelse, da der var lukket under vores ophold.

Til gengæld blev vi positivt overrasket over et besøg på Cimitero Monumentale. Vi kunne have brugt flere dage på 'monument-kirkegården', hvor snart sagt enhver italiensk arkitekt af betydning har skabt et væld af kæmpestore gravmonumenter, mausolæer og kunst. Cimitero Monumentale er stedet, hvor kunstnere og aristokrati bliver gravlagt. Kærligheden til de døde praler netop dér, selvom Paulus påstår noget andet. Det er katolsk fremvisning af penge, prestige og følelser.

Den fleksible arbejdstid viste sig nyttig

Under en studieorlov er der ingen bisættelser at forberede, ingen prædikener, som skal skrives, og i det hele taget er der frihed til at planlægge fordybelsen efter de lavpraktiske muligheder. Og det skulle desværre vise sig særdeles nyttigt.

Midt i december, med blot tre uger tilbage af min studieorlov, blev min

mor på 94 år ramt af flere blodpropper, der lammede hende fra livet og ned. Hverken sygehus eller plejehjem var til at råbe op. Alt hvad hun kunne opnå var, at hjemmeplejen stillede en hospitalsseng i hendes stue og i øvrigt aflagde hende fire kortvarige hjemmebesøg i døgnet.

Jeg ved ikke, hvordan vores sundhedsvæsen forestiller sig, at man fx skal kunne skemalægge et gammelt, lammet menneskes toiletbehov. Medmenneskelighed og værdighed var i alle fald ikke noget, som sundhedsvæsenet bidrog med. Dermed var vi som familie nødsaget til at være hos hende og sikre hende tålelige forhold.

Yderligere beskrivelse af min mors situation burde være unødvendig, men jeg kan sige, at det satte fokus på den kærlighed, respekt og ære, som vi kunne stille med, og som man bør vise sine forældre.

Fortsættelse venter

Min gamle mors tilstand satte nye rammer for læsningen og skrivningen. Heldigvis var jeg da også ved

at være ved vejs ende med mit studieprojekt. Den sidste hånd på værket var at vende tilbage til en række gamle artikler, som jeg skrev til kristendom.dk, da portalen var ny for 15- 16 år siden. Jeg ville jo ikke forkaste muligheden for, at jeg allerede som yngre havde formuleret nogle brugbare vinkler.

Og nu ligger resultatet af min orlov på pc'en og venter på næste skridt og den guide, jeg har ønsket at kunne give de lykkelige par ved en vielse. Men det varer lidt, før jeg for alvor kan tage stilling til, hvordan materialet skal bruges. I skriven-de stund er orlovens fleksibilitet nemlig skiftet ud med en overfyldt hverdag. Foruden tilbagevenden til sognepræstens mangfoldige opgaver er mit barndomshjem, hvor min mor har boet i 61 år, nu ved at blive solgt. Og selv om det skyldes, at hun til sidst fik en plejehjemsplads, skal alt tømmes ud af huset.

Der er mangt og meget i ens barndomshjem, som giver en stærk følelsesmæssig reaktion. Der er ting, jeg absolut vil bevare, og en del, jeg bare ikke kan smide ud. Og nu står meget af det i præstegården, og jeg kører rundt med broderede puder i bilen. Selvfølgelig må mange mennesker på et eller andet tidspunkt i livet igennem processen, hvor man for en tid oplever livet blive spolet tilbage og fortidens glæder og sorger blive "genudsendt". Men det er krævende at være i, frem til at det finder sit naturlige leje og bliver en tilstand, hvor man atter kan leve videre.

Uanset situationen i dag, så har de tre måneders studieorlov givet ny viden og inspiration til arbejdet. Så må fremtiden vise, hvordan det hele bliver formidlet.

Øverst den lukkede dør til refektoriet i Santa Maria delle Grazie, nederst "Nedtagelsen" fra Monumentkirkegården i Milano.

STUDIER AF INDRE GUDSBILLEDER I RELATION TIL SJÆLESORG

Lisbeth Dyxenburg brugte sin studieorlov til at gennemføre en master i sjælesorg ved Københavns Universitet. Det har mundet ud i en afhandling om forestillinger om Gud, når man er i sorg

Tekst og foto: Lisbeth Dyxenburg, Raklev og Røsnæs Pastorat

I gennem nogle år har jeg taget kurser på det teologiske fakultet i København og i forbindelse med hvert kursus har jeg skullet aflevere en opgave.

De kurser, jeg har valgt, har alle specifikt handlet om sjælesorg og sorgbearbejdelse, for det var intentionen, at jeg skulle blive dygtigere og få et større teoretisk kendskab til sorg i forbindelse med sorggrupper, som jeg har haft ved Raklev Kirke siden 2015. Da jeg derfor skulle aflevere min afsluttende opgave, var jeg så heldig at få studieorlov. Og jeg vidste, at jeg ville arbejde med gudsbilleder. Altså det indre billede af Gud, sådan som man forestiller sig.

“Hvad har jeg gjort, siden ...”

Min nysgerrighed efter at skrive en opgave om gudsbilleder blev vakt allerede tidligt i min præstegerning på Glostrup Amts Sygehus, hvor jeg oplevede, at folk i krise ofte følte, at de var udsat for Guds straf. I mit arbejde med sorggrupper igennem seks år har jeg oplevet det samme. Menneskers billede af Gud i deres kriser er ofte præget af tanken om skæbnetro og en forsyns-Gud.

Det er i hvert fald i sådanne krisesituationer, at jeg som præst har oplevet, at folk spørger mig: *“hvad har jeg gjort, siden jeg skal rammes så hårdt?”* Og bag sådanne spørgsmål ligger billedet af Gud, som enten tyrannisk og lunefuld eller svag og fraværende. En Gud, som man beder til, uden at få svar, eller som påfører en sygdomsskæbne, fordi det er fortjent. Faren ved tanken om sådan et gudsbillede er, at Guds kærlighed bliver givet på betingelse af menneskers fromme bønner. Og det har undret mig, hvorfor billedet af en Gud, der straffer med sygdom, er så dominerende, til trods for at kirken

siden reformationen har prædikeret Guds ufortjente nåde.

Derfor satte jeg mig for at undersøge dannelsen af de indre gudsbilleder i et menneskes sind, samt hvordan disse gudsbilleder påvirker et menneske, og om der er forhold i forkyndelsen, troslivet, der kan fremme trøst og afklaring i billedet af Gud.

Et gudsbillede, som ikke kan aflægges

I mine undersøgelser gik jeg religionspsykologisk og teologisk til værks.

I det religionspsykologiske perspektiv stødte jeg på den amerikanske psykoanalytiker Ana Maria Rizzuto, som har undersøgt gudsbilleders opståen ved at tage udgangspunkt i Freuds psykoanalytiske metoder. Hun hævder, at gudsbilleders opståen er knyttet tæt sammen med relationen til andre mennesker. Hvor Freud hævdede, at forestillingen om en Gud er et projiceret faderbillede, og religion er et umodent tryghedsbehov og virkelighedsfor nægtelse, som mennesket burde helbredes for, så påpeger Rizzuto, at alle har et gudsbillede, og at det ikke kan aflægges, og at det heller

ikke er ønskeligt, at det aflægges, da det kan være en stor ressource i fx sorgbearbejdelse og gennem andre kriser.

Billedet af Gud opstår i barnets mest sårbare og afhængige leveår, hvor vigtige forudsætninger for identitetsdannelsen og selvbilledet formes. Et menneskes indre billede af Gud dannes i den første symbiotiske alliance med dets primære omsorgspersoner, og herfra udvikles gudsbilledet på det indre, ubevidste plan i takt med barnets relationserfaringer.

Rizzuto påpeger, at et godt og tilidsfuldt gudsforhold kan konsolidere og styrke selvopfattelsen.

Religionspsykologien opererer med, at både det ubevidste og det bevidste gudsbillede udvikles og modnes igennem hele menneskelivet.

Det ubevidste gudsbillede har dog i høj grad en nøje sammenhæng med forældre billedet. Ved kriser er det de indre gudsbilleder, der er de dominerende, og de kan være ensidige og uklare. Og faren ved dette er, at det ofte krakelerer eller skaber angst for et menneske i krise. Derfor

er det vigtigt, at dette ensidige, ubevidste gudsbillede korrigeres eller udvides, for Rizzuto har vist, at når et cementeret gudsbillede er korrigeret og udvidet, er det muligt for den levende Gud at træde i stedet.

Den almægtige og kærlige Gud

I et teologisk perspektiv handler gudsbilledet om, at Gud møder mennesket.

Jeg har arbejdet med to teologer i min opgave: Luther, som repræsenterer den officielle folkekirkelige teologi og Lars Sandbeck, som er en moderne teolog, der sætter

Det har undret mig, hvorfor billedet af en Gud, der straffer med sygdom, er så dominerende, til trods for at kirken siden reformationen har prædikeret Guds ufortjente nåde.

gudsbilledet til debat og taler ind i nutidens sjælesørgeriske situation. Luther spørger, hvor han kan finde en nådig Gud. Luther var optaget af, at Guds vej til mennesker går via ordets magt.

Lars Sandbeck har stillet det samme spørgsmål, som mennesker i kriser ofte råber til Gud: "hvorfor er der så meget lidelse, hvis Gud er almægtig"? Lars Sandbeck har givet et svar i form af en undsigelse af almagten hos Gud. Gud er ikke almægtig, for hvis Gud er almægtig, må det nødvendigvis også være ham der påfører det onde og lidelserne. Det er Sandbecks påstand, at det aldrig har været Bibelens intention, at Gud skulle fremstilles som almægtig. Tværtimod. Almagtsforestillingen indebærer, at Gud gøres ansvarlig for det onde, og det har-

monerer ikke med evangeliets fremstilling af Gud som en kærlig far.

Psykologien og teologien

For at hjælpe mennesker, der er plaget af ensidige og destruktive guds-billeder, har sjælesorg stor betydning. Principielt kan man sige, at psykologien beskæftiger sig med mennesket, dets religiøsitet og guds-billeder samt hvilke konsekvenser, troen kan have for mennesket af både godt og ondt. Og teologien beskæftiger sig med selve gudsforholdet.

Derfor kan de to discipliner – psykologi og teologi – berige hinanden. For psykologien kan være et hjælpere-dskab til at åbne øjnene for de tærende guds-billeder, som står i vejen for og hindrer et menneske i et oprigtigt gudsforhold. Og teologien kan udvide guds-billeder, der

er ensidige, til et mere nuanceret og nærende guds-billede.

Arbejdet med fordybelsen i guds-billeder, har beriget mig langt mere, end jeg havde håbet. Jeg har opnået en større indsigt i de indre, ubevidste guds-billeders dannelse, såvel som i den teologiske tolknings pluralitet og ikke mindst i vigtigheden af den åbenbarede Guds positive betydning i menneskers liv.

Den psykologiske tolkning af guds-billedet og teologiens tolkning af guds-billedet mødes i så fin en sammenhæng. Menneskets længsel (psykologisk) efter Gud fødes indefra, og det viser sig (teologisk), at Gud allerede udefra er til stede hos den længselsfulde. Sådan finder mødet mellem Gud og mennesket sted.

Hvad er da et menneske

– menneskesyn og demens

Der må være mere at sige om os end det, vi kan huske, og det, vi formår, skriver **Lisbeth Mannerup Nielsen**, der søgte studieorlov for at fordybe sig i emnet teologi og mennesker med demens

Tekst og fotos: Lisbeth Mannerup Nielsen, Karise og Alslev Pastorat

“Det er først, når man begynder at miste hukommelsen, om end blot i små stumper og stykker, at det går op for én, at hukommelsen er det, der udgør vort liv. Et liv uden hukommelse er slet ikke et liv. Vore erindringer skaber vores sammenhæng, vores fornuft, vore følelser, vore handlinger. Uden dem er vi intet.”

Citatet, der indleder denne artikel, stammer fra bogen “Mit sidste suk” af den spanske filmskaber Luis Buñuel. I bogen fortæller han med udgangspunkt i sin egen mors livsfortælling om, hvordan dette gradvist at miste hukommelsen fuldstændig kan udviske og slette et menneske, man holder af.

Det er frygteligt at blive ramt af en demenssygdom, og det er frygteligt at være pårørende til en, der rammes af denne sygdom. En demenssygdom stjæler ens minder, man kan blive frarøvet sine evner til at kommunikere og orientere sig i verden og til at forholde sig til sine nære relationer på samme måde som før.

Det er nærliggende at drage den konklusion, som Luis Buñuel gør i bogen, at uden vores minder er vi intet. At det er det, at vi kan huske vores fortid og vores kære, der gør os til mennesker blandt mennesker med en ordentlig forankring i tilværelsen. Men det er for mig et håbløst og umenneskeligt sted at slutte. Det gør mennesket til en tom skal af støv og ler, som intet er værd, hvis

ikke vi har vores kognitive evner og færdigheder i behold. Der må være mere at sige om os end det, vi kan huske, og det, vi formår.

De udleverede og hjælpeløse

Jeg begyndte min studieorlov ud af en frustration og stor indignation. TV2 havde sendt en rystende dokumentar (“Plejhjemmene bag facaden”, juli 2020), der viste, hvordan to sårbare ældre på to forskellige plejehjem i Danmark blev udsat for omsorgssvigt og umenneskelig behandling i det, der skulle foregive at være deres trygge hjem. Det var hjerteskrækkende at se på, og jeg følte mig meget ramt på netop menneskeligheden.

Udsendelsen fik mig i gang med at tænke og vækkede en nysgerrighed

i mig. Hvordan kan det være, at vi kommer til at behandle udleverede og hjælpeløse mennesker på denne måde? Hvad er det dog for et menneskesyn, der er på færde, når sådan noget kan forekomme? Og hvordan kan jeg som præst byde ind og tilbyde en hjælp og assistance til både de demensramte, deres pårørende og dem, der dagligt arbejder med demensramte og skal yde professio-

nel og omsorgsfuld pleje af samfundets svageste?

Derfor søgte jeg studieorlov i perioden april, maj og juni 2021 for at kunne fordybe mig i emnet teologi og mennesker med demens.

Vi er mere end vores minder

Hvis vi intet er uden vores minder, sådan som Buñuel skrev det, så er

en demenssygdom, der netop frarøver os vores minder, en tilintetgørelse af selve menneskets værdi.

Jeg forstår jo godt, hvad Buñuel mener. Det er vores minder, vores fortællinger om det liv, der er levet, der er med til at gøre os til dem, vi er i dag. Det, vi har oplevet med vores kære, alt det liv, vi har delt, leverer en stadig klangbund for det liv, vi lever nu.

En kvinde, hvis mand var hårdt ramt af alzheimers, fortalte mig, at det var frygtelig smerteligt, at hendes mand slet ikke kunne huske store dele af deres liv sammen. Han havde ingen minder om, hvordan de mødte hinanden, han huskede intet, fra da de blev gift og siden stiftede familie. Børnene, der voksede op og de dejlige børnebørn, som kom hen ad vejen, kunne han ikke længere genkende. Alt det, som havde været afgørende begivenheder i hendes liv sammen med ham, havde han ikke længere nogen minder om, og det var, som om det mistede noget af sin betydning og mening, fordi de ikke længere kunne dele minderne om det, selv om han sad lige der ved siden af hende.

Det er forfærdeligt og svært at stå midt i. Men det er jo ikke det samme som at sige, at et menneske uden minder intet er. Gør man det, er det i hvert fald en risikabel vej at gå, som måske kan ende i umenneskelig behandling af sårbare og udsatte mennesker.

Et menneske, der ses som intet og uden identitet, kan man hurtigt gøre sig færdig med og behandle som et objekt, der ikke kræver værdighed og respekt. I et samfund hvor vi skal være omstillingsparate, agile, kompetente, og hvor vi bliver vurderet efter, hvad vi kan præstere, bliver

personer med demens sat uden for fællesskabet. Et sådan menneskesyn er et funktionelt menneskesyn, der afskriver og devaluerer og har fokus på tab af færdigheder i forhold til den, der bliver ramt på netop sin evne til at præstere og levere også på det kognitive område.

Hvis et menneske med demens kun omtales med ødelæggende og destruktive ord, skaber det en virkelighed af håbløshed. Vi har brug for et andet menneskesyn, som ikke blot er funktionelt og instrumentalt og derfor nedskriver et menneskes værdi efter nytteværdi, men som ser det, der stadig er og altid vil være.

Gud giver sig til kende gennem afmagt og svaghed

Det kristne menneskesyn har et helt andet fokus end det funktionelle menneskesyn. Det kristne menneskesyn fortæller, at mennesket har en iboende værdi. Mennesket har en fundamental værdi ved at være til i verden. Det står helt centralt i den kristne tro, at et menneske er Guds skabning hele livet, og det afhænger ikke af, hvilke færdigheder eller evner det enkelte menneske har. Mennesket er simpelthen værdifuldt, fordi det er til, og det er uafhængigt af, om det gør nytte.

Og så er der det helt særlige evangeliske, at Gud i Kristus vælger at give sig til kende gennem afmagten og svagheden. Han lader sig føde som et lille sårbart og udsat barn af en fattig, ung kvinde, der bor i en lille flække. Han vælger sine disciple blandt mennesker, der ikke var vant til at blive valgt først til noget som helst. Han standser op og lader sig distrahere af mennesker, som ingen andre ville ses sammen med. Dem har han en særlig kærlighed til. Han kommer trissende i luntetrav på et æsel ind i Jerusalem midt

under påskeugens store festivitas. Han bliver ydmyget, slået, hånet, knækket og frataget alt. Til sidst dør han afmægtig på et kors. Selv gudsforladtheden kender han til.

Alt det, som ser ud til at være et kæmpe nederlag, rejser Gud op igen tre dage efter ved at lade Jesus opstå fra de døde. De svage, afmægtige og afhængige bliver ikke holdt

udenfor, tværtimod er de med helt inde i kernen af, hvordan Gud viser sig for os.

I salmen "Du som har tændt millioner af stjerner" synger vi: "mød du os selv i de svage og små." Fortællingerne om Jesus viser os et menneskesyn, der har blik for, at det at være menneske er at være sårbar og udsat. Vi kan alle sammen miste

Vi har brug for et andet menneskesyn, som
ikke blot er funktionelt og instrumentalt
og derfor nedskriver et menneskes værdi
efter nytteværdi, men som ser det,
der stadig er og altid vil være.

de færdigheder, vi har fået. Der kan ske så meget i vores liv, som gør at vi ikke længere kan præstere, det vi kunne før. Livet kan gå i stykker på så mange måder. Jesus kalder på dem, der er trætte og bærer tunge byrder. Det er dem, han vil give hvile.

Det kristne menneskesyn er altså et menneskesyn som fortæller, at ethvert menneske har værdi, også selv om det er træt og bærer tunge byrder. Det er ikke uværdigt at være brugt af livet, og intet menneske er bare en tom skal – det er stadig kendt, set og elsket af Gud. Det er altid allerede elsket som den Guds skabning, det er. Det giver håb ikke bare til den, der er ramt af demens, men til ethvert menneske der lever et liv, som døden kan røre ved. Det gør vi jo alle sammen – vi er alle forenet i det håb, at Gud ser os og kalder på os, der bærer byrder og indimellem er ved at segne af træthed.

Der er håb for ethvert menneske

Svaret på de spørgsmål jeg stillede mig selv, da jeg gik i gang med studieorloven, altså hvad kan jeg som præst gøre for de mennesker, der er

ramt af demens, deres pårørende og de mennesker der skal tage vare på dem, er, at jeg kan sætte fokus på et menneskesyn, der ikke devaluerer og afskriver mennesker, når de rammes af sygdom og går fra at være frie og selvstændige til at være afhængige og sårbare.

Der er meget, der er svært, når man selv eller ens kære bliver ramt af en demenssygdom. Det skal vi ikke prøve at negligere, men der er også mere at sige end det, der ikke kan lade sig gøre og det, der er svært. Et menneske med demens er jo stadig en person med en historie, et liv der har levet og oplevet kærlighed, sorger og har haft betydning for andre mennesker, og som stadig kan sanse og føle og dele øjeblikke med glæde og fællesskab.

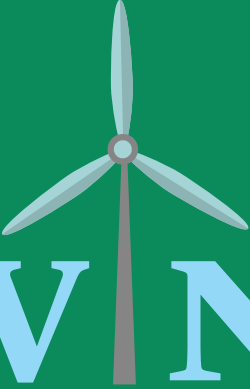
Det er de øjeblikke, vi skal sætte alt ind på at skabe for at vise, at der er andet og mere end afskrivning og afvikling på færde, når et menneske bliver ramt af demens. Der er også håb. Det håb skal vi som præster bære med på og give videre af. Håbet om, at ethvert menneske er uendelig værdifuldt, og at livet er

livet værd. Det kristne menneskesyn er en modfortælling – en protestbevægelse mod et menneskesyn, der devaluerer et menneskes værdi.

Det har været meget givende for mig at få tid og mulighed for at fordybe mig i spørgsmålet om demens og teologi. Det har været en trøst for mig at få øje på kærlighedens langsommelighed og håbets istsisteren på, at et Guds menneske er et menneske, der bliver rørt og ramt af livet, og at vi kan komme i kirken, i menighedens fællesskab med alt det, vi bærer på og lægge det fra os hos Gud – også vores tab, vores fejl og mangler. Jeg har fået tid til at besinde mig på, hvad det rent faktisk betyder, når ordene: “Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende” lyder ved døbefonten.

Vores hukommelse er hullet, og vi kan risikere at miste den, men Guds hukommelse er ikke hullet – den varer indtil verdens ende. Det giver mig håb og livsmod til at give mig i kast med endnu en dag i det mysterium, livet er.

VINDMØLLER OG DYDER

Verden – og vi i den – står over for en grøn omstilling, som blandt andet medfører opstilling af vindmøller i landskabet. **Martin Ishøy** skriver her, hvordan vi kan gribe udfordringen an, set ud fra et kristent etisk perspektiv

Tekst: Martin Ishøy, Skt. Jørgensbjerg Sogn
Fotos: Verdensnaturfonden, WWF

Mit projekt handler om økoteologisk dydsetik. Det lyder som en stor mundfuld, og det er det.

Min bevæggrund har i mange år været de gigantiske udfordringer, vi står overfor med klima og miljø som de mest iøjnefaldende naturkriser. Som teolog udvikler man ikke ny teknologi eller smarte afgiftssystemer, men fokuserer på os selv og verden som tilhørende Gud (Salernes bog 24,1), og hvordan det er meningen, vi skal leve.

Når det teologiske og etiske udblik omfatter naturen som sådan, er det fornuftigt at kalde udblikket økologisk. Derfor: økoteologi. Projektet er en videreførelse af min bog "Klimaklar kristendom" fra 2009, samme år som FN's klimatopmøde i København¹. I den udfolder jeg nogle forskellige tilgange til klimaudfordringerne med udgangspunkt i forvalterskabstanken, næstekærligheden, den kristne visdom – og endeligt i dyderne, som så er det centrale i det aktuelle bogprojekt.

Dydsetikken og det gode menneske

At det er dydsetikken, der efter min opfattelse bør arbejdes med, skyldes først og fremmest, at vi og verden står over for en radikal grøn omstilling. Verden og vores levevis kommer til at ændre sig meget, om vi kan lide det eller ej, og jeg foretrækker, at den grønne omstilling bliver med vores gode vilje, og noget vi har lyst til. Hellere lystbetonet, meningsgivende og livsbekræftende end ubehagelige pligter og trælse afkald.

I dydsetikken er lyst en positiv bevæggrund. Det skyldes, at det er det gode menneske og det gode menneskeliv, der bestemmer den etiske handling. Dannelse og formning af menneskers personlighed og karakter er grundlæggende, hvorfor lyst og selvforståelse er fokuspunkter.

De andre kendte etiske tilgange – pligtetik og nytteetik – har den etiske handling som deres fokuspunkt og

det, der bestemmer det gode menneske og dets liv. Der er ikke nødvendigvis nogen voldsom konflikt mellem de forskellige etiske tilgange, men begrundelserne og fokuspunkterne er forskellige. Hvor pligt- og nytteetik bygger på etiske principper, bygger dydsetik på etiske fænomener i livet.

Udover dette, at dydsetikken forekommer at være den form for etik, som bedst kan hjælpe os frem til et samfund og et samliv, som ikke er på direkte kollisionskurs med naturen, er dydsetikken også den form for etik, som bedst viderefører de etiske indsigter, som altid har været kristendommens. Min økoteologiske dydsetik er en kristen etik.

Et centralt perspektiv i kristen etik er den personlighedsdannelse, som med Det Nye Testamente kaldes væksten i Kristus. Et andet er tanken om efterfølgelse. Begge dele, vækst og efterfølgelse, er grundlæggende for netop dydsetikken.

Hvem er omfattet af vores valg?

Lad os tage et konkret eksempel. Tidligere i år var der en palaver i visse medier, som opstod ud af påstanden om, at menighedsrådene adskillige gange havde modsat sig opstilling af vindmøller. Underteksten var, at folkekirken var imod den grønne omstilling. Begribeligvis noget sludder, og meget af ophidselsen skyldtes manglende kendskab til virkeligheden og retsgrundlaget. Men ja, etisk set bestod og består der et dilemma mellem opstilling af vindmøller på den ene side og kulturarv, andagtshensyn og natur på den anden.

At opstilling af vindmøller som sådan har en positiv etisk værdi, er hævet over enhver diskussion. Forbruget af energi produceret på fossile og kulbaserede brændsler er en hovedårsag til de klimaforandringer, som på mange måder er ødelæggende for livet på denne klode. Klimaforandringerne ødelægger ikke kun menneskers livsgrundlag, men også livsgrundlaget for flora og fauna i det hele taget. Mennesker kan blive til klimaflygtninge,

men det kan planter og dyr kun i ringe og meget ringe grad. De uddør. Klimaforandringer er en af flere trusler mod biodiversiteten.

Det sidste, at klimaforandringerne ikke kun rammer mennesker, men alt liv, peger på et meget omdiskuteret punkt i etikken. Er det kun mennesker, som påkalder sig etiske hensyn for deres egen skyld, eller er det også andre? I givet fald hvem og hvorfor? Spørgsmålet, som ikke er hvad, der skal gøres, men hvem der skal tages hensyn til, drejer sig om de vilkår, der overhovedet kan diskuteres etik på. Det er metafysiske eller metaetiske spørgsmål, og der er forskellige bud, afhængigt af hvad den etisk relevante egenskab er. Er det evnen til at tænke rationelt og at have autonomi? Er det muligheden for at føle smerte og fravær af det samme? Er det evnen til at forfølge et mål selektivt, hvilket både planter og bakterier gør? Er det en form for integritet? Er det noget religiøst så som at være skabt og elsket af Gud? Det er spørgsmål, som ingen etisk tilgang kommer uden om, og som er medbestemmende for, hvad vi bør gøre.

I forhold til vindmøller er det bl.a. relevant for de fugle, som får forstyrret deres trækruter, hvis vindmøllerne står forkert. Er der et etisk hensyn til fuglene, og hvordan står det i forhold til de andre etiske hensyn, der er relevante i sammenhæng med opstilling af vindmøller? Det sidste peger så på et andet stort problem for etiske begrundelser. Kan det passe, at det etisk rette bestemmes af en afvejning af forskellige konsekvenser? Bliver etikken så ikke til en form for pseudovidenskabelig regnskabsførelse? Hvis noget er forkert, bliver det vel ikke mindre forkert af, at der er noget andet, som også er forkert.

Dette er en klassisk dydsetik-kritik af moderne pligt- og nytteetik, som enten kommer op med et komplekst system af etiske pligter eller en afvejning af nytten. Sagen er ikke, at dydsetikken kender en meget bedre måde at afveje på, men at den er mere ydmyg overfor, hvad der kan begrundes etisk. Den giver mere plads til

Er det kun mennesker, som
påkaldet sig etiske hensyn for
deres egen skyld, eller er det
også andre? I givet fald
hvem og hvorfor?

politiske afgørelser. Eller som Jesus giver den kejseren, hvad kejserens er, og Gud hvad Guds er.

En anden arv fra vores kulturhistorie

Med sit fokus på den etisk handlende person har dydsetikken til gengæld stor sans for, hvad det fornuftige eller dydige menneske kan have sig selv med i. "Fornuft" er et meget centralt begreb i dydsetikken, og betegner summen af livserfaring og livsvisdom. Det skal ikke forveksles med den flade formålsrationalitet, som i al almindelighed ofte bruges som legitimation for handlinger: "Vindmøller er gode. Fugle er ikke lige så gode. Summa summarum".

Det dydige menneske har sans for fuglenes integritet og naturens integritet som helhed. Og den sans kan meget

vel være næret af en besindelse på den kristne kulturarv og en dermed sammenhængende ydmyghed i forhold til vores kulturhistories fortræffelighed. Vores kulturhistorie har udvist pænt stor arrogance og naturforagt. En sådan dydig sans for naturen, at uden respekt for dens integritet bliver vores liv aldrig godt, kan ikke legitimere politiske beslutninger, men meget vel begrunde politiske præferencer.

På grund af sin "fornuft" eller "visdom" repræsenterer dydsetikken, økoteologisk eller ej, et alternativ til den rationalitet, som har svært ved at få øje på formålet med kulturarv og andagt. Men kulturarv og andagt er noget af det, der gør os til sådan nogle mennesker, som overhovedet kan se meningen med at være etiske. Også i forhold til klimaforandringer. Dyder som næstekærlighed, mod, håb og ydmyghed er oplagt centrale. Desværre tillader artiklens omfang ikke en længere redegørelse for det.

Vi er selv natur

Det sidste, der skal gøres opmærksom på, er, at ikke alle dyder er adfærdsdyder, hvilket de netop nævnte er. Der er også, hvad man kan kalde forståelsesdyder. Det er bl.a. "fornuften", som også kaldes dømmekraft ("fronesis" på græsk), og visdommen, som er det at have sans for det store billede og det gode liv.

En forståelsesmæssig dyd, som er afgørende i min økoteologiske dydsetik, og som vedrører etikens økologiske omfang, er "undren", ikke forstået som nysgerighed, men som sansen for det underfulde i naturen. Undren er en dyd, som er vigtig for det eksistentielle forhold til naturen, hvor vi mærker, at vi selv er natur, og at naturen er umistelig.

"Den har aldrig levet, som klog på det er blevet, han først ej havde kær", skrev Grundtvig, og den klogskab på naturen, som er essentiel, hvis den grønne omstilling skal blive en god erfaring, næres og vokser ud af underfulde erfaringer, som fylder os med taknemmelighed og overskud.

Undren er dyden for æstetisk erkendelse og religiøs erfaring. Sammen med fornuft og visdom leverer undren forståelsesbaggrunden for adfærdsdyder som ydmyghed, mod, håb og næstekærlighed. Endelig og sammenhængende hermed spiller undren en central rolle i arbejdet med naturspiritualitet og pilgrimsvandring.

LIVETS MENING – PÅ TRODS

Er der en mening i livet, selvom alt synes meningsløst? Livet beholder sin mening under alle forhold, skriver **Tina Salling**, der under sin studieorlov har læst i psykiateren Viktor Frankls forfatterskab

Tekst og fotos: Tina Salling, Gørlev-Svallerup-Bakkendrup Pastorat

Livet kan falde meget forskelligt ud for os. Nogle går gennem livet ganske problem-løst, mens andre rammes af sygdom og modgang. Ofte siger vi, at det er uretfærdigt, når nogle rammes af lidelse og modgang, og det kan vi også føle, når vi selv rammes af modgang.

Som præst og i mit privatliv har jeg mødt folk, der trods modgang har været nogle af de mest livsbekræftende at være sammen med. Udefra betragtet kunne det godt se lidt sølle ud, men inde i de mennesker var der en livskraft, som overstiger almindelig fornuft. Fx min gode ven der sidder i kørestol. Han har altid en rejse under forberedelse, og han har rejst i flere lande end de fleste og har besteget bjerge. Eller den dame, jeg mødte engang, der var krum af leddegigt. Hun inviterede mig til frokost, hvor alt var hjemmelavet fra bunden af. Samt den unge mor, der havde mistet to små drenge, og som kunne sige: "Gud må have haft brug for dem i sin børnehave i himlen. Jeg håber, at han vil passe godt på dem"

Hvorfra kommer denne kraft? Denne livsvilje? Det satte jeg mig for at se nærmere på i min studieorlov.

At knytte sig til fremtiden og skabe en mening

Jeg valgte at læse i Viktor Frankls forfatterskab. Han kom som ung under anden verdenskrig i koncentrationslejren Auschwitz. Under armen havde han et manuskript til en afhandling om menneskets psyk. Det arbejde havde han brugt lang tid på, og nu så det hele ud til at være spildt arbejde, for papirerne blev taget fra ham.

Men da Viktor Frankl var kommet sig over sin skuffelse, loftede han

“

Som præst og i mit privatliv har jeg mødt folk, der trods modgang har været nogle af de mest livsbekræftende at være sammen med. Udefra betragtet kunne det godt se lidt sølle ud, men inde i de mennesker var der en livskraft, som overstiger almindelig fornuft.

hovedet og betragtede de andre mennesker, som han nu ufrivilligt boede sammen med. Da indså han, at han befandt sig i et forsøgslaboratorium, som det aldrig ville være muligt at få lov til at lave i den etablerede forskningsverden. Han kunne ganske enkelt se sine teoretiske overvejelser afprøvet i praksis. Hvad gjorde de fanger, der klarede sig bedst? Hvordan reagerede de på de prøvelser, som de blev udsat for? Og hvem gav hurtigt op og mistede modet?

Han fandt hurtigt ud af, at det var vigtigt at have noget at se frem til. At kunne glæde sig til at komme hjem til sin familie eller at ville overleve, fordi der var et stykke arbejde, der ventede på at blive gjort, når man kom ud fra lejren. Det var med andre ord vigtigt at knytte sig til fremtiden på en eller anden facon.

Viktor Frankls teori, som hedder logoterapi, går ud fra, at menne-

skets dybeste behov er søgen efter mening i tilværelsen, og det gælder også, når man rammes af modgang.

"I moderne psykologis terminologi har viljen til mening "overlevelsesværdi". Det var, hvad jeg skulle lære af tre år tilbragt i Auschwitz og Dachau. De, der havde størst chance for at overleve opholdet i lejrene, var dem, der var orienteret mod fremtiden – mod en opgave eller en person, der ventede på dem i fremtiden, mod en mening, der skulle fuldbyrdes af dem i fremtiden."

Denne mening vil være forskellig fra person til person, alt efter hvem man er. En familiefar vil længes efter at gense sin familie. En forsker vil tænke på at genskrive sit manuskript. Andre kunne skabe sig en mening ved at være et ordentligt og hjælpsomt menneske under de ekstreme forhold, der var i lejren. Mulighederne for mening er mange og forskellige.

EKSISTENTIEL TERAPI

Eksistentiel terapi er en filosofisk baseret tilgang til rådgivning eller psykoterapi, der i praksis er kendetegnet ved at lægge vægt på relationer, spontanitet, fleksibilitet og frihed fra stive doktriner eller dogmer. (Den officielle internationale definition af eksistentiel terapi fra verdensorganisationen WCET)

Logoterapi er en tilgang til eksistentiel terapi, der blev grundlagt i 1920'erne af den østrigske psykiater Viktor Frankl. Hans tilgang betegnes også gerne som den tredje Wienerkole, efter Freuds psykoanalyse og Alfred Adlers individuel terapi. Mens Freud fokuserer på, at mennesket søger behovstilfredsstillelse, og Adler fokuserer på, at mennesket søger at udleve sin magtvilje, hævder Frankl, at mennesket er drevet af en vilje til mening. Hvorvidt mennesket har en mening med livet, bliver derfor også afgørende for dets mentale og åndelige helbred.

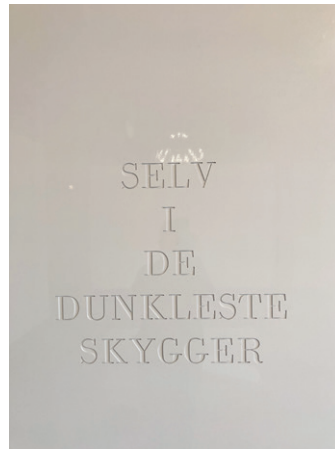
Det væsentlige er at have viljen til at skabe sig en mening, og det mener Viktor Frankl, at vi mennesker har. Vi har altid mulighed for at tolke en situation og skabe os en mening. Når vi rammes af skæbnen, så har vi mulighed for at ændre os selv. Vi kan hæve os op over og vokse ud over os selv, og når vi gør det, bruger vi det mest kreative af alle menneskelige potentialer, ifølge Viktor Frankl.

En elastisk tilpasning til livets vilkår

Et glimrende eksempel herpå er skuespiller Esben Dalgaard, som i et interview siger, at han har lavet sin vigtigste film nogensinde. Det

er en film for Kræftens Bekæmpelse. Han er selv uhelbredeligt syg af modernærkekræft og har valgt at fortsætte sit arbejdsliv på fuld styrke, råbe op og være til stede og gøre en forskel. Han har fået henvendelser fra folk, der mener, at han har reddet deres liv, fordi netop den film, som Esben lavede for Kræftens Bekæmpelse fik dem til at gå til lægen i tide.

Vi er fortrolige med, at vi kan tilvejebringe en mening i vort arbejde, når vi skaber noget eller gør en god gerning, samt når vi erfarer noget (hører smuk musik eller ser på kunst), eller når vi møder et andet menneske. Det er noget, vi alle ken-

*Fra billedhuggeren
Ingvar Cronhammers kunstværk til
"Lys over Lolland".*

VIKTOR FRANKL

Viktor Frankl blev født den 26. marts 1905 i Wien af jødiske forældre.

I 1923 begyndte Frankl at studere medicin ved universitetet i Wien, og af hensyn til sine forældre valgte han at blive i Østrig under krigen til trods for, at han havde søgt og fået visum til USA i 1939.

I 1942 blev Frankl selv, hans kone, forældre og bror deporteret til koncentrationslejren Theresienstadt. Frankl havde fangenummeret 119.104.

I 1944 blev han flyttet til Auschwitz, hvor han blev befriet af soldater fra den amerikanske hær den 27. april 1945. Ingen andre familiemedlemmer overlevede, ud over søsteren, der var udvandret til Australien.

Viktor Frankl blev professor i neurologi og psykiatri ved universitetet i Wien, æresborger i sin fødeby Wien, nåede at skrive 32 bøger, der er blevet oversat til mere end 30 sprog. Han døde den 2. september 1997 i Wien, 92 år gammel.

der til. Viktor Frankl går et skridt videre, og peger på en anden mulighed for mening, nemlig muligheden for at forlene selv lidelse og død med mening. Mennesket rummer en helt unik mulighed, når vi står i en håbløs situation; når vi står ansigt til ansigt med en skæbne, som ikke kan ændres.

Livet kan nogle gange forlange en udtalt elasticitet – en elastisk tilpasning til de vilkår, vi får. Når de faktiske forhold ikke er til at ændre, så udfordres vi til at ændre os selv, hvilket er muligt, ifølge Viktor Frankl. Jeg har som sagt personligt mødt flere mennesker af denne støbning, som har formået at omdanne en

personlig tragedie til en personlig triumf.

Et eksempel herpå er min ven, som brækkede ryggen ved at falde ned fra et æbletræ. Det var ikke sjovt som ung familiefar med et fysisk arbejde. Han blev sendt til tælling, og der var en stor personlig krise, som blev gennemlevet, og det aktive liv blev genopdaget – nu fra en kørestols perspektiv. Han arbejder med sit fag stadigvæk, og han er en aktiv morfar og plejefar.

Under min orlov fandt jeg flere eksempler i dagspressen: en ung enke satte en kontaktannonce i avisen, fordi hun skulle have udfyldt den tomme plads – ikke som en erstatning, da hun stadig elsker ham hun har mistet – men hun taler om at skabe sig en ny hovedhistorie. Og en overlevende fra terrorangrebet den 11. september 2001 i New York udtalte på 20-års dagen for angrebet: “Jeg svor, at omstændighederne den dag ikke skulle styre mit liv.” Han var den sidste, der nåede ud, inden tårnene styrtede sammen.

Livet, det er livet værd

Alle de nævnte personer her insisterer på, at livet i sig selv har en mening – på trods af de omstændigheder, der har ramt dem. De har alle indtaget en holdning til deres situation, efter at det værste chok har lagt sig.

Det er en menneskelig bedrift at kunne vende ens vanskelige situation til noget, der kan bæres med videre. Det kræver tid og tålmodighed og indsigt at kunne komme videre, og det, der er afgørende, er den holdning, hvormed vi påtager os vor lidelse. Ligesom vi altid skal huske på, at livet beholder sin mening under alle forhold. Også når vi bliver uhelbredeligt syge.

Livet forbliver meningsfuldt bogstaveligt talt til dets sidste øjeblik, lige til det sidste åndedrag. Dog skal vi alle dø engang. De døde også i koncentrationslejren – trods deres syn på mening og mål. Deres indstilling kunne ikke redde deres liv, men den satte dem i stand til at møde døden med højt løftet hoved, beskriver Viktor Frankl.

Kritikere af Frankl skriver, at “ubetinget tro på en ubetinget mening er dr. Frankls budskab.” Han mener dog selv at have bevist sin teori. Hans tilgang til livets meningsfuldhed begyndte som en intuition, men gennem hele sit professionelle virke fandt han frem til samme konklusion på strengt empirisk grundlag gennem seriøs forskning.

Hvorvidt, det kan bevises eller ej, er ligegyldigt, synes jeg. Jeg synes, at mine eksempler på de mennesker, jeg har mødt og læst om, er alt nok.

Rejsen med Viktor Frankl har været tankevækkende og berigende. Hans tanker går lige i hjertet på én, og kan ikke undgå at påvirke ens tankegang. Jeg sidder tilbage med den følelse, man får, når man synger sidste vers af Jens Rosendals populære forelskelsessang:

“At livet det er livet værd
på trods af tvivl og stort besvær
på trods af det, der smerter,
og kærligheden er og bli’r
og hvad end hele verden si’r,
så har den vore hjerter.”

PRÆSTEN I MIDTEN

Snit- og brudflader Angrebspunkter

Folkekirken har på mange måder været en succes i sin tid, skriver **Jakob Grandjean**, men der er sprækker i de hvide mure. Der tales om problemer med arbejdsmiljøet og forventningsafstemningerne. Hvad kan der gøres?

Tekst og fotos: Jakob Vincens Grandjean,
Fodby-Karrebæk Pastorat

I tre vidunderlige måneder, september, oktober og november, havde jeg studieorlov. En gave at få lov til at dykke ned i et emne, der mere og mere interesserer eller trænger sig på.

For mit vedkommende har jeg altid haft organisationsteori som en form for sideinteresse til teologien. Det begyndte vel i sin tid, da jeg gik på Niels Brocks Handelsskole og havde en "gudsbenådet" underviser i faget. I begyndelsen af de hidsige 80'ere, hvor pyramider skulle rives ned og fælleskontorer var mantraet. Det var også her, grundtankerne til New Public Management blev lagt.

Vores lærer lykkedes med at forberede os på de omvæltninger, der lå og ventede i erhvervsorganisationerne, men fastholdt stædigt at vi også skulle kende til i det mindste Adam og Eva. Forstået sådan, at en af de bedste beskrivelser af menneskers samvær, fællesskaber og også stridigheder er så godt beskrevet i Bibelen. Landbrugets tolvmandsforeninger – måske ikke en kopi, men en forståelse af den gruppedynamik og overskuelighed, der ligger hos de tolv disciple. Og ja, selvfølgelig en ældre forståelse af størrelser og antal af stjernebilleder – men et sikkert holdepunkt for at forstå og holde lidt fast i "de gamles visdom", der helst ikke skulle kastes på møddingen af nye højtflyvende tanker og organisatorisk "sektisme".

Det tog flere år, før jeg kastede mig over teologien, og indtil da havde jeg i de jobs, jeg bestred, nydt og brugt alle de her bibelske billeder og personbeskrivelser, de fleste kan relatere til.

I embedet som præst blev alt godt; men selvfølgelig opstod og opstår der forskelligheder i opfattelse og

Et dejligt kik fra skrivebordet.

hensigter af forvaltningen omkring vores hovedopgave/projekt: forkyndelse af frelsen i troen på Jesus Kristus.

Sprækker i de hvide mure

Overordnet er det mit indtryk, at den danske folkekirke er en fantastisk succes. I århundreder har den forstået at værne om forkyndelsen, værne om et liv i og omkring kirkerne i en helt usammenlignelig grad sammenholdt med resten af denne verdens lande. Noget, eller meget, må være gjort godt. Gennemtænkt og velovervejet er der givet plads til forkyndelse og fornyelse; dristigt og modigt har der i strukturen været

plads til lokale tiltag, der enten er udbredt eller gået i sig selv igen.

Men der er også tegn på, at noget er gået eller er ved at gå galt.

Der er sprækker i de hvide mure på blegedammen, lød indledningen til Lars von Triers "Riget". Og lignende sprækker – ikke samme slags, bevarer – men sprækker og manglende sammenhænge dukker op. I mange år har jeg været arbejdsmiljørepræsentant og mødt de her sprækker og spændinger, der er så svære at fortolke, forklare og forholde sig til, hvis vi ikke er enige i eller oplyst om retningslinjer, lovgivning og

ansvar i vores fællesskab omkring kirken og dens liv.

Selvom mit studium stadig hedder "Præsten i midten" blev det hurtigt klart, at det selvfølgelig også måtte angå de kirkeligt ansatte, menighedsråd, frivillige og faktisk også kirkegængere. Alle er opmærksomme på og måske berørt af de her sprækker, der af og til opstår i sognet.

De indledende interviews med præster og provster gav indtryk af den velfungerende kirke, soliditeten i det lokale, i den demokratiske styreform. Og en stor tilfredshed og god respons i det daglige embede. Inspirerende, tilfredsstillende, respekteret og givende. MEN, der var jo også alle de her små hints om besværet med at holde retningen blandt alle de her berøringsflader, internt i det lokale samarbejde, eksternt med ønsker og forventninger fra kirkens brugere. At få det til at gå op med vielser, bisættelser og forventninger til tilstedeværelse og balancen mellem arbejde og privatliv. Forskellige former for pres, krænkelser og mobning.

At få det meldt ud

Jeg har lyttet, stillet stilfærdige spørgsmål og håbede at holde mine private, personlige og til dels uprofessionelle holdninger ude af "studiet". Der er så mange lynløsninger. Men holdt de? Eller var det bare et plaster over et sår, der igen og igen bryder op?

Som sagt lykkedes det at få et hold informanter, der under anonymitet var villige til at udlægge og åbne for nogle af de her brudflader og problemer.

Kendetegnende er det, at et overvældende flertal går til arbejdet med en positiv tilgang til de daglige gøremål og en særlig positiv og respekt-

fuld holdning til kirkens særlige, egentlige opgaver som gudstjenester og kirkelige handlinger.

Det var overraskende, hvor lidt vi, også jeg selv, egentlig er opmærksomme på, hvor meget usynligt, ikke umiddelbart måleligt arbejde der ligger til grund for en samlet præstation i de kirkelige aktiviteter.

I respekt for aftalerne med jer, der deltog og åbnede jer i samtalerne, vil jeg først anføre, at der er væsentlige forskelle i, hvordan tingene er blevet tacklet. Sidder man i problemerne, eller har man haft dem, er det utrolig sårbart at få rykket op i dem.

“

Vi går ind i det kirkelige arbejde med ideer og virkelyst og -trang; men det er også vigtigt, at vi i en fragmenteret hverdag med et mangesidigt samarbejde mellem faglige grupper formår at melde klart ud og bære over med hinandens skævheder.

Enkelte er nærmest traumatiske sår. Jeg har selv kunnet mærke det, for jeg er heller ikke fri for oplevelser.

Det er, når vi – og det gælder alle grene i kirkens organisation – lufter en frustration. Når vi taler om det til en kontaktperson eller til en provst, og det bliver lagt i skuffen: "Det er jo ikke en klage værd." Nej, men det er værd af at få problemet blotlagt og få mulighed for at træffe en afgørelse.

Er det bare en dårlig vane? Er det en ikke-gennemgået og ikke-gennemtalt ordning? Ligegyldigt hvad, så er der grobund for dårligt arbejdsmiljø, sladder, mobning, krænkelser

og overgreb. Sådan opleves mange længevarende konflikter faktisk. Opleves ens arbejdssituation sådan, så skal der gøres noget ved det.

Vi går ind i det kirkelige arbejde med ideer og virkelyst og -trang; men det er også vigtigt, at vi i en fragmenteret hverdag med et mangesidigt samarbejde mellem faglige grupper formår at melde klart ud og bære over med hinandens skævheder.

To-regimentelæren

Vores kirkelige struktur, vores organisation, har måske ikke ændret sig på papiret, men fulgt med tiden.

Vi er vænnet til, at pyramiderne og bureaukratiet er væk. Vi opfatter os siddende i et fælleskontor, hvor alle har lige ret til medbestemmelse. Alle har lige ret til at klage over hinanden og ovenikøbet føle sig offergjort, selvom man er trådt ind over andres områder, personlige sfærer og integritet.

Måske, ihukommende min gamle underviser i organisationsteori, skulle vi kikke lidt tilbage i vores egen historie.

Vi har, og er bygget på, Luthers to-regimentelære; kirken har en verdslig og en gejstlig side. Vi skal holde de to ting adskilte. Fastholde et samvirke, altså et fællesprojekt, der ikke er et helt samarbejde; men forstå os som to eller flere interessenter, personer eller grupper, der benytter fælles faciliteter.

Vi forstår, at alle døbt er præster; men netop derfor vælger vi én til at være i en særlig forkyndende, liturgisk og sjælesørgerisk rolle for og i fællesskabet. Det kræver, som det hed i ældre forordninger, en beskyttelse af præsten i dennes særlige embede eller funktion.

Foto: Anja Lisa Nielsen

Vi har ikke alle musisk forståelse, men ansætter én, der har, til glæde for fællesskabet. Og vi skal lade dem udfolde sig i og for fællesskabet.

Vi har heller ikke alle administrative eller økonomiske evner. Så vi vælger nogen blandt vores midte, der har. Menighedsrådet har et ledelsesansvar over for de ansatte. Og her vælges én som kontaktperson.

Vi skal undgå at blande vores private og personlige holdninger ind i det professionelle samvirke vi har. Det har været tre medrivende, oprivende og særdeles lærerige måneder. Jeg vil opfordre alle, der har

den mulighed, til at tage den. Det er en stor oplevelse og glæde at kunne trække tre måneder ud af en stram kalender og dykke ned i et særligt område.

Lige så stor en glæde er det at komme tilbage og opleve glæderne, udfordringerne og ikke mindst gevinsterne ved det daglige og særlige arbejde, kirken rummer.

KUND- SKABS- TRÆET

Det sidste indlæg i Prædikenpause XIV er ekstraordinært. **Aksel Bording** er pastor emeritus og har i foråret udgivet en bog, hvori han nytolker Bibelens gudsbillede og syndsbegrebet i en grundtvigsk, kristen bibelforståelse. Det er sket gennem udvælgelse af de af Bibelens historier, som danner rammen om fem opstigningstrin på rejsen til Det forjættede land

Tekst: Aksel Bording, Stevns Valgmenighed

Bogen "Kundskabstræet" udkom 18. marts og er mit testamente efter 70 års liv med de bibelske fortællinger.

Det begyndte da jeg i 1. klasse fik en lærer, der med stor kærlighed og engagement fortalte de bibelske fortællinger. Det vakte mit kærlighedsliv med Bibelen. Stadig finder jeg nye livsforståelser i de bibelske billeder. Det er en klog bog om menneskelivet.

Ved at lytte til de bibelske fortællinger gennem levende ord, dannede jeg smukke og farverige billeder i

mit sind af det, jeg hørte. Der lå ord-billederne, til jeg fik brug for dem igen.

Det skete tyve år senere, da jeg selv blev friskolelærer og begyndte at fortælle for børnene. Atter blev de bibelske fortællinger levende i mig. Nu på en ny måde idet jeg opdagede, at der var kommet en dimension mere ind i mine barndomsbilleder.

De dybere lag

Første gang jeg hørte fortællingerne, forstod jeg dem umiddelbart som noget, der var foregået som fortalt en gang for længe siden. Nu så jeg et dybere lag i billederne, noget

der også foregår i dag og som altid vil være gældende blandt mennesker.

Fx læser vi, at Eva og Adam følte skam, skyld og angst, da de havde spist af Kundskabstræets fristende frugter om godt og ondt. Det ser jeg som et alment, dybsindigt billede af de følelser, der vælder op i mennesket, når det bliver sig bevidst, at det onde findes i verden og også findes i det selv. Når det sker, og mennesket ønsker at være godt, som det er skabt til, vil det føle skyld og angst.

Mennesket dømmer sig selv, fordi det ikke kan leve op til sit ideal, sin paradisdrom, om at være god. Det kan skabe en depressiv sindslidelse, som et stigende antal mennesker i dag, og især yngre kvinder, ifølge Sundhedsstyrelsen, lider af. Det skyldes angiveligt, at vi lever i et samfund, hvor der er mange normer og idealer at leve op til.

Jakobs kampen

Jeg kom på et tidspunkt i mit liv ud for en hændelse, som fremkaldte en dødsangst, der gjorde mig syg i sindet i en årrække. Uvilkårligt begyndte jeg at spejle mig i de bibelske fortællinger. Især i fortællingen om patriarken Jakob.

Jeg genkendte mig selv i Jakobs dejlige ungdomsdrøm i Betel, hvor Himlen åbner sig for ham, og Gud kommer ned til Jakob. Særligt genkendte jeg mig i hans manddomskamp ved Penuel, natten før mødet med broderen Esau, som han tidligere har snydt groft. Nu rammer skyldfølelsen ham. Jakob kan ikke længere bortforklare sit svigt. En mand kommer og kæmper med ham hele natten. Manden er bange for dagens lys. Det må være en dæmon – Jakobs dårlige samvittighed – men Jakob står fast. Det er her, det skal vise sig, om man tror og

Foto: Anita Skouboe Bording

“KUNDSKABSTRÆET”

“Kundskabstræet” er udkommet på Skriveforlaget.

Bogens vejl. pris er 299,95 kr., og den kan købes gennem boghandlere og nethandlen.

vil kæmpe for sin ungdomsdrøm. Ved solopgang forstår Jakob, at det er Gud, han kæmper med, og da vel-signer Gud Jakob. I den mildnende morgensol tilgiver Gud synderen og Jakob går roligt broderen, Esau, i møde. De forsones. Skylden er gen-nemlevet og tilgivet.

Gud tilgiver synderen, når synderen gennem sin syndslidelse har gen-kendt sig selv og af hjertet ønsker sig sat fri. Jakob er vokset i ånd. Blevet mere sig selv i Guds favn.

Forvandling og forædling

Billedet af Gud, der skaber mennesket, Adam, af jord og ånd, har også betydet meget for min livstydning. Jeg forstår billedet sådan, at jorden, som Gud former mennesket af, er et billede på menneskets biologiske arv fra dyre- og planteverdenen. Det er det jordiske menneske, som lever efter Darwins lov: “Den bedst egne-

de overlever.” Guds livsånd er billedet på, at mennesket i sin skabelse også har fået del i Guds ånd. Gud har selv lagt en del af sig selv i os. Det er menneskets guddommelige jeg.

I min forståelse er livets mening, at menneskets guddommelige Jeg helt skal gennemtrænge det jordiske Jeg, således at mennesket bliver Kristus lig. Det ses også i billedet af fortællingen om brylluppet i Kana, hvor Jesus forvandler vand til vin. Der sker en forædling. Sådan vil gudsordet forvandle og forædle mennesket i tiden, som også Jakobs kampen kan ses som et billede på.

Jesus lærte os, at den forædling sker gennem kærligheden. Gud er ikke dén, der straffer synderen, men den der tilgiver den, som har erkendt sin utilstrækkelighed og vender blikket, troen og håbet mod kærlighedens kilde, hvis navn er Gud.

Rejsen

Samlet tolker jeg de bibelske fortællinger, som menneskets åndelige rejse, der søger mod den fuldkomne kærlighed i Eden. Rejsen udgår fra Kundskabstræet om godt og ondt og begynder netop i det øjeblik, du bliver dig bevidst, at det onde findes i verden og også i dig samtidig med, at du vælger det gode som din rejsekammerat.

På den rejse vil du møde den korsfæstede, føle din skyld og opleve, som Jakob, Guds livgivende ord, så de ældgamle porte åbner sig ind til Eden.

Samtale, samspil og samklang

Temadag for præster og organister

Det skal handle om salmedigtning mellem tradition og fornyelse, om melodierne og salmevalgets betydning i gudstjenesten.

Temadagen begynder med foredrag, "Billedsprog i nye salmer" ved salmedigter Lisbeth Smedegaard Andersen og "Fra salmekomponisternes værksted" ved organist i Holmens Kirke Jakob Lorentzen. Programmet fortsætter med oplæg om samarbejdet mellem organisten og præsten samt workshops og gruppesamarbejde – og rundes af med fællessang med nye salmer til den tid på kirkeåret, vi går i møde.

Der vil blive serveret frokost og kaffe i dagens løb.

Kurset bliver ledet af bl.a. organisterne Bine Bryndorf og Charlotte Muus Mogensen samt sognepræsterne Maria Harms og Peter Borring Sørensen.

I må gerne videreformidle invitationen til organisten i jeres kirke.

Det fulde kursusprogram kan findes via kursusoversigten på stiftets hjemmeside.

HVORNÅR?

Onsdag den 5. oktober kl. 10.15-15.30

HVOR?

Klostermarkskirken, Ahorn Allé 46C, 4100 Ringsted

HVORDAN TILMELDER VI OS?

Senest den 14. september på:
forms.office.com/r/1mBqc4ck7B

HVAD KOSTER DET?

Kurset er gratis

Roskilde Stifts 1000-årsjubilæum

- fejres i weekenden den 19.-21. august

Vi glæder os til at mødes til en stor fest, spændende foredrag og aktiviteter. Der arbejdes på at få lagt programmet endeligt fast. Det vil blive offentliggjort snarest muligt på stiftets hjemmeside:
roskildestift.dk/1000.

Jubilæet afsluttes med en festgudstjeneste i Roskilde Domkirke søndag den 21. august kl. 14.00. Gudstjenesten bliver samtidig afskedsgudstjeneste for biskop Peter Fischer-Møller.

Hele året 2022 er jubilæumsår, og alle sogne opfordres til lokalt at markere 1000-årsjubilæet.